

Emotienetwerken in tijden van ongemak

Hoe kan de gespreksmethode emotienetwerken helpen in situaties waarin het niet meer lukt om elkaar te verstaan of het gesprek muurvast lijkt te zitten? In deze bijdrage onderzoeken Rosa Mul en Limor Reshef hoe emotienetwerken ook van waarde kan zijn om emoties rond thema's als (historisch) onrecht, erkenning en rechtvaardigheid inzichtelijk te maken. Zij werken voor het project Dialogics of Justice op de Universiteit voor Humanistiek en organiseerden twee sessies met studenten over het geweld in Palestina. In dit artikel delen zij hun ervaringen en verkennen zij alvast kort hoe deze methode ook relevant zou kunnen zijn voor mediators.

■ DOOR ROSA MUL EN LIMOR RESHEF

Wat is emotienetwerken?

Emotienetwerken is een manier van werken die een groep mensen wiens perspectief uiteenloopt met elkaar in gesprek laat gaan over een specifiek object of thema.¹ Deze methode, ontwikkeld door het lectoraat Cultureel Erfgoed, een onderdeel van de Reinwardt Academie (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten) en Imagine IC, een erfgoedinstelling in Amsterdam Zuidoost, richt zich op erfgoed waar mensen uiteenlopende gevoelens over kunnen hebben.²

Denk aan culturele gebruiken, gebouwen, plekken, archiefstukken of museale objecten. Voorbeelden hiervan zijn tradities als vuurwerk afsteken met en standbeelden van historische figuren in de openbare ruimte.³ Hester Dibbitts, één van de ontwikkelaars van deze methode, noemt die een antwoord op de weinig 'kritisch-reflectieve' wijze waarop over erfgoed gesproken wordt. In plaats van erfgoed te zien als een vast gegeven, benadert Dibbitts erfgoed als iets veranderlijks, waar verschillende belangen en gevoelens een stem in hebben.

Rosa Mul

Limor Reshef

Rosa Mul en Limor Reshef zijn medewerker bij onderzoeksproject Dialogics of Justice op de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht (UvH) en co-coördineren het project The Human Library – doe mee met meer meerstemmigheid en The Multivoiced Archive. Als zelfstandige (via Atelier Rosa) begeleidt Rosa Mul voor organisaties emotienetwerksessies en trainingen. Limor Reshef is ook junior-onderzoeker bij interviewproject Trauma & Resilience: Intergenerational Holocaust Research, dat drie generaties omvat. Ook werkt Reshef mee aan de UvH-podcast *Trage Vragen*, dat als doel heeft om gesprekken te stimuleren over ingewikkelde maatschappelijke vraagstukken.

Om in te spelen op de onrust op universiteiten over het geweld in Palestina, combineerden Mul en Reshef de kennis die is opgedaan vanuit het Dialogics of Justice-project over onrecht, erkenning en herstel met hun expertise op het gebied van intergenerationele dynamiek en de methode emotienetwerken, bedoeld om ruimte te creëren voor een meerstemmige dialoog op de universiteit.

Het gaat bij emotienetwerken *niet* om het vinden van één oplossing of consensus of dat alle deelnemers bij het einde van het gesprek hetzelfde denken en voelen over het onderwerp in kwestie. Mensen hoeven het niet met elkaar eens te worden. Het doel van de methode is om het begrip voor elkaars leefwereld te vergroten en het perspectief van mensen op een bepaald object of thema te verbreden - vergelijkbaar met 'luikjes openen' of 'buiten je bubbel stappen'. Een sessie is geslaagd als de deelnemers (meer) begrip hebben gekregen voor eenieders gevoelens en voor de bestaande onderlinge relaties rond een thema.

Een sessie is geslaagd als de deelnemers (meer) begrip hebben gekregen voor eenieders gevoelens en voor de bestaande onderlinge relaties rond een thema

Na een korte uitleg over de methode bespreken we in dit artikel hoe we emotienetwerken hebben toegepast binnen de context van de Universiteit voor Humanistiek.

We organiseerden twee sessies om het geweld in Palestina bespreekbaar te maken, een casus die met veel ongemak en emoties gepaard gaat. Juist op universiteiten zijn gesprekken over emoties niet altijd vanzelfsprekend, omdat die als plekken worden beschouwd waar de ratio regeert.⁴

Wat kan werken met emotienetwerken in zo'n geval opleveren?

In het midden van de tafel het cirkelvormige raamwerk dat tijdens een sessie emotienetwerken wordt gebruikt. Foto: Rosa Mul

Hoe werkt emotienetwerken?

Door inzicht te geven in de dynamiek rond erfgoed en de gevoelens die mensen hierbij hebben, wil deze methode dat mensen reflectief leren omgaan met het thema erfgoed. Daarbij wordt vanuit een netwerkbenadering gekeken en spelen emoties een belangrijke rol. De netwerkbenadering is mede geïnspireerd door de zogeheten actornetwerktheorie van Bruno Latour. Die gaat ervan uit dat niet alleen mensen, maar ook dingen - zoals objecten of dieren - invloed hebben op hoe iets betekenis krijgt en dat zij met elkaar verbonden zijn. Het gaat bij emotienetwerken niet alleen om wat mensen voelen, maar ook om de manier waarop die gevoelens veranderen door wat andere deelnemers zeggen en door het perspectief van de facilitator.

Door deelnemers emoties te laten positioneren in een visueel netwerk, maakt de facilitator samen met de deelnemers zichtbaar hoe perspectieven niet vastliggen, maar verschuiven door interactie met andere stemmen. Het raamwerk waarin dit visuele netwerk zichtbaar wordt gemaakt, is ontleend aan het *Circumplex Model of Affect* van psycholoog James Russell. Dit raamwerk maakt het mogelijk om, gezamenlijk en onderzoekend, emoties rondom een object of thema in kaart te brengen.

Dat werkt als volgt: bij een sessie staat over het algemeen één object of thema centraal. Idealiter bestaat de groep uit zes tot tien mensen. Wij hebben gebruikgemaakt van de 'op papier-variant' van emotienetwerken, waarbij de groep op een poster werkt.

Soms kiest de facilitator het onderwerp, soms diegene die de sessie aanvraagt (zoals een gemeente of museum), en soms nemen deelnemers zelf ook objecten en verhalen mee. De sessie begint met een 'check-in-moment', waarin de deelnemers hun verwachtingen bespreken en afspraken maken over de voorwaarden waaronder zij het gesprek gaan voeren. Dan maakt de facilitator het onderwerp bekend en volgt zo nodig een korte introductie daarop.

Door deelnemers emoties te laten positioneren in een visueel netwerk, maakt de facilitator met de deelnemers zichtbaar hoe perspectieven niet vastliggen, maar verschuiven door interactie

De deelnemers uiten vervolgens met een stip hun gevoelens ten aanzien van het onderwerp op het cirkelvormige raamwerk. Dat bestaat uit twee assen: de een loopt van mild naar sterk, de andere as van onprettig naar prettig.

Dan worden de gevoelens in het raamwerk besproken, waarna telkens de vraag terugkeert: 'hoe ben je geraakt door de nieuwe perspectieven die zijn gedeeld?' Deelnemers trekken een lijn naar een nieuwe positie, via het perspectief dat hen geraakt heeft.

Veranderingen kunnen ontstaan door wat een andere deelnemer vertelt of door informatie die de facilitator tijdens de sessie inbrengt. Bijvoorbeeld in de vorm van een tekst, afbeelding of geluidsfragment.

Zo'n 'ingebrachte stem' kan een nieuw perspectief geven op het onderwerp en de dynamiek binnen het netwerk in beweging zetten. Soms brengt de facilitator zelf ook een persoonlijk verhaal in.

Het selectie criterium is wel van belang: biedt een object, verhaal, of artikel een nieuw perspectief - een stem die nog niet gehoord is, met een andere kijk, die past binnen het gevoelsnetwerk en laat het nieuwe perspectief wel ruimte voor andere emoties?

Telkens keert de vraag terug: hoe ben je geraakt door de nieuwe perspectieven die zijn gedeeld?

Als het antwoord op deze vragen 'ja' luidt, kán het een relevant verhaal zijn, mits hierbij aandacht wordt besteed aan wat de deelnemers weten en vinden van het onderwerp en hoe het in hun ogen aansluit bij het doel van de sessie.

Een bepaald perspectief of verhaal kan binnen de ene groep nieuwe informatie geven, terwijl die in een andere groep al bekend is. De facilitator kan hier achterkomen door vooronderzoek te doen, eventueel ook door navraag bij de opdrachtgever of toekomstige deelnemers. Bij emotienetwerken speelt de facilitator dus in op de kennis van de groep en brengt hij zo mogelijk een brede selectie aan perspectieven in, zodat mensen met andere voorkennis en standpunten toch gezamenlijk nieuwe perspectieven en kennis kunnen opdoen over een onderwerp.

Tijdens het bespreken van de objecten en perspectieven ontstaat er een visueel netwerk van perspectieven die met elkaar verbonden zijn. Daarbij gebruikt elke zijn eigen kleur en volgt die zo zijn eigen 'route'.

Tijdens de laatste ronde bespreekt de groep de vraag: 'welke stemmen ontbreken hier?' Dit helpt om gemiste perspectieven te herkennen en er alsnog bij te betrekken.

Een sessie sluit vaak af met de vraag: 'welke nieuwe inzichten neem je mee na deze sessie?' Daarnaast wordt besproken hoe deelnemers op het gesprek terugkijken en of nazorg of een vervolgesprek nodig zijn.

Wat kan emotienetwerken bijdragen aan transformatieve justice?

De onderzoeksgroep Dialogics of Justice van de Universiteit voor Humanistiek richt zich op *transformative justice* en doet onder andere onderzoek naar verschillende vormen van historisch onrecht en de doorwerking hiervan.⁵

Hierbij worden verschillende vormen van historisch onrecht niet los van elkaar bekeken, maar zoekt de onderzoeksgroep juist naar de verbanden die bestaan tussen de ervaringen van mensen. Eerder onderzoek binnen het project heeft laten zien dat bij erkenning en herstel na historisch onrecht, mensen graag willen dat hun emoties gezien worden. Maar emoties kunnen een dialoog ook in de weg staan.

De relationele benadering van het project gaat - in tegenstelling tot het klassieke idee van meerstemmigheid - *niet* over

neutraliteit en over dat alle stemmen aan bod moeten komen, maar over het uitdagen van overheersende stemmen door onderdrukte stemmen meer ruimte te geven.

Dit is daadwerkelijk een andere kijk op het bemiddelen van perspectieven dan bijvoorbeeld bij mediation, waarbij de neutraliteit van de derde partij vaak wél van belang is.

De benadering van meerstemmigheid binnen de onderzoeksgroep Dialogics of Justice maakt ook gebruik van het zogeheten Dialogisch Zelf van psycholoog Hubert Hermans. Die stelt dat een individu niet enkelvoudig, maar meervoudig en meerstemmig is.⁶

Het is echter soms een uitdaging om deze verschillende stemmen, ook wel 'ik-posities' geheten, bij jezelf en de ander te herkennen en mee te nemen in een dialoog.

Hierbij is het belangrijk dat deelnemers hun eigen meerstemmigheid erkennen en toelaten en zo tot nieuwe verhalen komen.

Zo beschouwt antropoloog Sinan Çankaya meerstemmigheid als 'het creëren van ruimte voor verhalen die momenteel niet verteld worden en genegeerd'.⁷ Hierbij is van belang dat mensen niet in zero-sum denken vervallen. Die term is gemunt door literatuurwetenschapper Michael Rothberg en verwijst naar de assumptie dat wanneer er aandacht voor één trauma wordt gevraagd, dit kan afdoen aan het trauma van de ander. Meerstemmigheid betekent juist voorbij het wij-zij denken op zoek gaan naar meerstemmigheid, ook in mensen zelf.

Het project Dialogics of Justice laat juist zien dat als mensen leren om in gesprek te gaan met zichzelf, het gesprek met de ander eenvoudiger wordt.⁸

Het is belangrijk dat deelnemers hun eigen meerstemmigheid erkennen en toelaten

Deze interpretatie van meerstemmigheid namen we mee bij het toepassen van de methode emotienetwerken om gesprekken over het geweld in Palestina te faciliteren tussen studenten van de Universiteit voor Humanistiek.

Waarom emotienetwerken over het geweld in Palestina op een universiteit?

Het huidige, mensonterende geweld in Palestina door Israël is een populair onderwerp van gesprek op Nederlandse universiteiten en zorgt voor demonstraties en bezettingen van universiteiten.⁹ De gesprekken op de universiteit vertolken vaak dominante stemmen uit het politieke en mediadiscours. Die stelden onder andere dat instituten zoals universiteiten neutrale plekken moeten zijn.

Hierdoor voelden sommige studenten en medewerkers zich niet gehoord en ervoeren zij beperkte ruimte om bijvoorbeeld hun kritiek of zorgen te uiten over het geweld. Ook binnen de Universiteit voor Humanistiek was groot ongemak over dit onderwerp. Om deze emotie te adresseren en bewustzijn over de meerstemmigheid te bevorderen - voorbij het wij-zij denken en de polarisatie in het publieke debat - organiseerden we twee emotienetwerksessies met studenten. Die speelden specifiek in op het gevoel van onmacht over het geweld jegens de Palestijnen.

Hoe hebben we de sessies voorbereid?

Ter voorbereiding op deze sessies vroegen we ons af welke vormen van protest er bestaan ten aanzien van dit onderwerp. We maakten het klein, toegankelijk en specifiek door ons te richten op 'stille protesten': onverwacht protest ten aanzien van het geweld jegens de Palestijnen.

We kozen dit thema omdat studenten zich machteloos voelden en aandrang voelden om 'iets te doen' tegen het aanhoudende geweld en tegen het ongemak hierover binnen de universiteit. We verzamelden objecten en verhalen ter inspiratie en stelden twee daarvan centraal tijdens de sessie. Bij het selecteren van objecten en verhalen is de facilitator niet neutraal, maar wel onafhankelijk. Bij de selectie van objecten hielden we rekening met machtsverschillen: hoe sterk bepaalde narratieven aanwezig zijn en welke stemmen wellicht ondergesneeuwd waren geraakt.

Het eerste object was een interview met mensenrechtenjurist en Holocaust-overlevende Ulli d'Oliveira, over een 'stil protest' dat hij gehouden had. Dat deed hij naar aanleiding van de aanwezigheid van de Israëlische president tijdens de opening van het Nationaal Holocaustmuseum op 10 maart 2024.¹⁰

In de media werd een beeld geschetst van twee groepen die tegenover elkaar stonden: de genodigden die in de synagoge zaten en de pro-Palestina-demonstranten buiten. Er zijn echter ook mensen die beide posities in zichzelf gerepresenteerd voelen, zoals Ulli d'Oliveira. Om die reden besloten wij dit interview als object te selecteren.

Het tweede geselecteerde object was een Palestijns stuk zeep dat Limor gekocht had, een van de facilitators. Deze zeep stond voor een vorm van persoonlijk protest binnen een familie waar het Palestijnse perspectief nauwelijks wordt meegewogen. Het kopen van deze zeep, waarop de woorden *made in Palestine* stonden - een taboe binnen haar familie - en dat op een zichtbare plek neerleggen in haar woonkamer, was voor haar een vorm van 'stil protest'. De zeep stond ook symbool voor Palestijns erfgoed uit de stad Nablus op de Westelijke Jordaanoever. Met de zeep beoogden we ook een andere, positievere kant te laten zien: erfgoed, geschiedenis en cultuur. De zeep had dus meerdere connotaties en werd zo meerstemmig. In deze sessie kozen we ervoor om persoonlijk perspectief van de facilitator mee te nemen.

De tafel met objecten voorafgaand aan de sessies. Linksonder ligt het essay 'Tegen heldere verhalen' dat Sinan Çankaya schreef in opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Foto: Rosa Mul.

Verder lag er een foto op tafel van een protest op Vredenburg, in de stad Utrecht, met kindervagens. Die symboliseerden de Israëlische slachtoffers van 7 oktober 2023 en de gijzelaars die vastgehouden werden (en deels nog worden). Daarnaast lag een foto van hetzelfde plein in Utrecht, maar nu een met duizenden kinderschoentjes, die de in Palestina vermoorde kinderen symboliseerden. Ook werden er verschillende posters en stickers door Utrecht verspreid en een pin met de tekst 'We are all Palestinians'.

Hoe verliepen de sessies?

Beide sessies begonnen met de vraag of de deelnemers gezamenlijk naar de tafel met objecten wilden kijken. Daarna konden ze gaan zitten rond de emotienetwerkposter. We formuleerden met de deelnemers de gespreksvoorwaarden en legden kort uit wat zij van het gesprek konden verwachten. Vervolgens was de eerste stap van de sessie om gezamenlijk het interview met d'Oliveira te lezen. Uit de reacties die volgden, merkten we dat niet iedereen evenveel wist van dit onderwerp.

Wanneer iemand benoemt meer recht van spreken (zichzelf of een ander) te hebben, kan het gevolg zijn dat andere stemmen zich minder welkom voelen en worden uitgesloten van het gesprek

De vraag 'wat roept dit interview bij jou op?' leidde dan ook niet tot uitgesproken gevoelens of standpunten. Gevoelens van machteloosheid en ook onverschilligheid domineerden. De studenten leken zich niet te kunnen verhouden tot het stille protest getuige uitspraken als: 'Hebben we wel recht van spreken?', 'Ik sluit me ervoor af, maar daar voel ik me ook schuldig over' en 'Ik voel een enorme machteloosheid'.

Ook benoemde een student dat niet iedereen voldoende kennis heeft om een legitiem gesprek over de oorlog te voeren. Wanneer iemand benoemt meer recht van spreken (zichzelf of een ander) te hebben, kan dit tot gevolg hebben dat andere stemmen zich minder welkom voelen en worden uitgesloten van het gesprek. Zo kan het claimen van 'meer legitieme' kennis vanuit het perspectief van één groep een uitdaging opleveren voor het verwelkomen van meerstemmigheid binnen emotienetwerken.

Het bespreken van dit argument van de student leidde tot een gesprek over de rol van macht. In plaats van dat zij ervoor terugdeinsden om deel te nemen aan de sessie, voelden de deelnemers die hier anders tegenover stonden zich weer comfortabel genoeg om eraan deel te nemen. Toch zagen we tijdens deze eerste ronde vooral dat gevoelens van machteloosheid en onverschilligheid de groep 'verankerden' op één plek. Er vonden weinig verschuivingen plaats in het raamwerk.

Tijdens de tweede ronde brachten we een nieuw perspectief in dat haaks stond op het gevoel van machteloosheid uit de

eerste ronde. Dit was het verhaal rond de Palestijnse zeep. Was het voor enkele deelnemers lastiger om zich te verhouden tot het interview met d'Oliveira, voor sommigen was het juist makkelijker om zich te verhouden tot het verhaal over de zeep. Een aantal deelnemers verschoof naar positievere posities in het raamwerk op tafel en enkelen van hen lichtten toe dat ze 'meevoelden', maar zich nu ook 'verantwoordelijk' voelden. Het verhaal was voor hen een voorbeeld van 'iets doen' of handelen en meerdere studenten herkenden het

De deelnemers vertrokken 'wél' met nieuwe perspectieven en met meer kennis over het onderwerp en de onderlinge (macht)relaties

gevoel van ongemak met betrekking tot gesprekken over Palestina en Israël met naasten. Omdat Limors zeep ook een verhaal van een Joodse familie representeert, werd de vraag gesteld in hoeverre men empathie voelt voor de Israëlische 'kant' en ontstond er meer ruimte voor nuance. Na deze twee sessies hebben we het lang gehad over de vraag: 'wat is nu de eindstand?' De gesprekken kwamen in eerste instantie moeilijk op gang en er vielen vaak stiltes. Toch bleek er uiteindelijk ruimte voor emoties en voor een genuanceerd gesprek over de omgang met het geweld in Palestina. Natuurlijk is er ook heel veel niet besproken of gezegd. Eén sessie duurt daarvoor te kort. Sommige deelnemers verlieten het gesprek met een gevoel van 'wat nu?', in plaats van met concrete antwoorden. Maar de deelnemers vertrokken wél met nieuwe perspectieven en met meer kennis over het onderwerp en de onderlinge (macht)relaties in dit verband. Door de sessie hebben de studenten de kans gekregen om meer inzicht te krijgen in elkaars gevoelens en hoe die kunnen verschuiven. Een gesprek over het geweld in Palestina is ditmaal niet vermeden, maar juist heel bewust aangegaan, ondanks het ongemak dat ze hierover voelden. In deze setting hebben de studenten kunnen ervaren dat ongemak in de bek kijken oefening vergt, maar vaak een gesprek wel verrijkt.

De Palestijnse zeep uit Nablus, met daarop de woorden 'Made in Palestine'. Foto: Rosa Mul.

Emotienetwerken: welke uitdagingen zijn er?

Tijdens en na de sessies hebben we ook gereflecteerd op de uitdagingen die gepaard gaan met het toepassen van de emotienetwerkenmethode. We bespreken er hier drie, die wellicht ook relevant zijn voor de praktijk van conflictbemiddelars.

De eerste uitdaging betreft het behouden van veiligheid tijdens de sessies; een gesprek over emoties en 'innerlijke meerstemmigheid' is persoonlijk en intiem. Eén van de groepen bestond uit ongeveer twintig studenten, waardoor we besloten om een deel van hen in een cirkel achter de actieve deelnemers te laten zitten.

Wat blijkt: de actieve deelnemers vonden dit onveilig; ze voelden zich bekeken en ongemakkelijk dat er anderen in stilte meeluisterden. Het gesprek verloor daardoor zijn intimiteit. Daarom adviseren wij nu om te zorgen voor een kleine groep van maximaal tien deelnemers, in een afgesloten ruimte waar niemand mee kan kijken en luisteren.

Een tweede uitdaging die we hebben ervaren, is dat één sessie zelden voldoende is om de gelaagdheid van het 'meerstemmig zelf' en van emoties te bespreken. En dat geldt zeker in de context van een universiteit, waar een gesprek over emoties niet vanzelfsprekend is. Emotienetwerken verloopt als proces vaak stroperig en er is tijd, herhaling en zorgvuldige begeleiding voor nodig om echt ruimte te creëren voor meerstemmigheid. Om een vastgelopen gesprek in beweging te krijgen, is het aan de facilitator om nieuwe perspectieven toe te voegen, die het gesprek weer vooruit kunnen helpen. De facilitator kan ook benoemen dat een gesprek vastgelopen is, om zo de deelnemers ook verantwoordelijk te maken voor het verloop daarvan.

In situaties waarin sprake is van geweld, uiteenlopende belangen, onrecht of polarisatie, kunnen mensen elkaar soms niet meer 'verstaan'

Een derde ervaring die wij hebben opgedaan, is dat bij emotienetwerken een impasse kan worden doorbroken door menselijke verhalen in te brengen. Het tonen van kwetsbaarheid en de moed die ervoor nodig is om je verhaal te vertellen, werken aanstekelijk. Wij zagen bijvoorbeeld een duidelijk verschil in de reacties van de deelnemers op het interview met d'Oliveira en de zeep uit Palestina. Het leek wel alsof zij het makkelijker vonden om zich tot de zeep te verhouden. Mogelijk was dat omdat het interview over een groter politiek discours ging, waarvoor ook een beroep werd gedaan op kennis daarover.

Emotienetwerken in tijden van ongemak

Door emotienetwerken in te zetten in tijden van ongemak wordt het mogelijk om een belangrijke vaardigheid te oefenen: dat je je comfortabel leert voelen met hetgene dat nu juist nog oncomfortabel is, door er een gesprek over te voeren en van perspectief te wisselen. Zeker wanneer sprake is van stemmen die je nog niet eerder hebt gehoord en perspectieven die je eigen kennis over het onderwerp ter discussie stellen.

Emotienetwerken over het geweld in Palestina beschouwden we als een eerste verkenning van wat de methode voor *transformative justice* en een universiteit kan betekenen. In situaties waarin sprake is van geweld, uiteenlopende belangen, onrecht of polarisatie, kunnen mensen elkaar soms niet meer 'verstaan'. Het ongemak dat dit soort onderwerpen kan oproepen, leidt er soms toe dat mensen dit gesprek niet aangaan.

Emotienetwerken brengt mensen met uiteenlopende perspectieven weer met elkaar in gesprek, maakt ruimte voor hun gevoelens en is een methode die ongemak niet uit de weg gaat. Vandaar dat deze werkwijze ook waardevol kan zijn voor bemiddelaars en dialoogbegeleiders, die gesprekken over emotioneel beladen thema's begeleiden.

Emoties kun je zo zien als een stem die ook aanschuift aan tafel, maar niet alle andere stemmen tot zwijgen brengt.

De belangrijkste les die wij geleerd hebben door onze sessies is dat emoties een plek mogen krijgen aan tafel. Mensen willen graag dat hun emoties gezien worden. Maar bijvoorbeeld woede en verdriet worden vaak vermeden of niet benoemd en dat staat een dialoog dan in de weg. Wij benaderen emoties op een andere manier: we omarmen ze en zien ze als een bron van kennis. Emoties kun je op die manier zien als een stem die ook aanschuift aan tafel, maar niet alle andere stemmen tot zwijgen brengt. Door ervan uit te gaan dat mensen verschillende stemmen, dus posities, ervaringen en emoties hebben die niet vaststaan, maar kunnen verschuiven, proberen we meerstemmigheid te realiseren.

Dit vraagt van ons dat we nieuwsgierig zijn naar onze eigen meerstemmigheid en die van de ander. Dat kan ongemakkelijk zijn, maar is wel noodzakelijk om een constructief, meerstemmig gesprek te voeren. ■

Heeft u vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit artikel? Mail ons dan via rosa.mul@uvh.nl.

Meer lezen over meerstemmigheid of emotienetwerken?

1. Çankaya, S. 2022. *Tegen heldere verhalen. Over het belang van meerstemmigheid*. Nationaal Comité 4 en 5 mei.
2. Hester Dibbits, *Emotienetwerken: een erfgoeddoefening*, in: Elisabeth Steinbock & Hester Dibbits (red.), *De kritische bezoeker: Erfgoedpraktijken in verandering*, Amsterdam: Printing Matters, 2024, p. 223-238.

3. Dagmar Punter (2023), *Meerstemmigheid in erkenning van onrecht. Interview with project members of 'Dialogics of Justice'*. Tijdschrift Conflicthantering (4), 14-17.
4. Immler, Nicole (forthcoming), *The Multivoiced Archive: Connecting oral (hi)stories of historical injustices*, in: The Palgrave Encyclopedia of Cultural Heritage and Conflict
5. Immler, Nicole (2022), *The Netherlands-Indies. Rethinking post-colonial recognition from a multi-voiced perspective*, Wacana (Journal of the Humanities of Indonesia) 23(3): 692-720.

NOTEN

1. Hester Dibbits, *Emotienetwerken: een erfgoeddoefening*, in: Elisabeth Steinbock & Hester Dibbits (red.), *De kritische bezoeker: Erfgoedpraktijken in verandering*, Amsterdam: Printing Matters, 2024, p. 223-238.
2. De Reinwardt Academie is een hogeschool in Amsterdam die onder andere de bachelor Cultureel Erfgoed aanbiedt. Binnen de academie doet het lectoraat Cultureel Erfgoed, o.l.v. lector Hester Dibbits, praktijkgericht onderzoek naar hoe erfgoed betekenis krijgt in de samenleving. Een belangrijk resultaat hiervan is *Emotienetwerken*. Imagine IC is een erfgoedinstelling in Amsterdam-Zuidoost die samen met bewoners van Amsterdam alledaags en actueel erfgoed vastlegt en verbeeldt. Ze gebruiken daarbij de term 'erfgoeddemocratie'.
3. Zie de website van de Reinwardt Academie voor enkele voorbeelden van projecten waarin Emotienetwerken is gebruikt als methode.
4. Nicole Immler geïnterviewd door AD op 30-10-23: *Verdeeldheid over hoe verder op Universiteit Utrecht nu debat over oorlog verhardt: waar doe je goed aan?*
5. Dialogics of Justice project zie dialogicsofjustice.org. Eerder verscheen een artikel over de onderzoeksgroep in TC nr. 4 2023: Dagmar Punter (2023), *Meerstemmigheid in erkenning van onrecht*.
6. Hubert Hermans, *Introduction: The Dialogical Self in a Global and Digital Age*, Identity: An International Journal of Theory and Research, 4(4) (2004): 297-320.
7. Çankaya, S. 2022. Tegen heldere verhalen. Over het belang van meerstemmigheid. Nationaal Comité 4 en 5 mei.
8. Rothberg, M. (2009). *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the age of decolonization*. Stanford University Press.
9. Mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International, Human Rights Watch en VN-rapporteur Francesca Albanese spreken al langer van genocide in Gaza. Verschillende gerenommeerde genocide en Holocaustexperts zijn nu ook eensgezind in hun conclusie dat er sprake is van genocidaal geweld. Zie "Zeven gerenommeerde wetenschappers vrijwel eensgezind: Israël pleegt in Gaza genocide", 14 mei 2025, NRC. Zie ook: "In Gaza is er sprake van genocidaal geweld, zegt de directeur van het NIOD." NRC, 7 mei 2025.
10. Ulli d'Oliveira: 'Meneer Herzog gooit de Palestijnse burgers op één hoop met Hamas. Daarmee valt hij in zijn eigen zwaard', de Volkskrant